

Het is met zeggen niet te doen / 't Is mei sizzen net to dwaen

Jacob Koopman (Hoofdstraat-West 27, 8471 HP Wolvega)

About Frisians' recent experience with Sedges

An survey is given of the Sedges (*Carex*) and Sedge hybrids in the province of Friesland. The Frisian Sedge flora comprises at present 34 species (one of them with two subspecies) as well as 15 hybrids. *Carex divisa* was last recorded a decade ago.

Inleiding

“Geen woorden maar daden,” roept de Feyenoord-supporter. “'t Is mei sizzen net to dwaen,” zegt men in Friesland. Letterlijk vertaald: het is met zeggen niet te doen. Menig (beginnend en gevorderd) florist moet dat gevoel kennen: een *Carex* waar maar geen naam aan te geven valt, hooguit *Carex frustrata*. Enig doorzettingsvermogen is dan onontbeerlijk: geen woorden, maar daden.

D. T. E. van der Ploeg heeft zich de afgelopen decennia meermalen met *Carices* en *Carex*-hybriden beziggehouden. In het onderhavige artikel wordt een globaal overzicht gepresenteerd van de Friese *Carices* en van Van der Ploegs bemoeienissen met dit moeilijke, maar zo interessante geslacht.

Carices in Friesland

Van der Ploeg¹ noemt voor Friesland 38 *Carex*-soorten. Ter vergelijking: Van der Meijden² vermeldt voor Nederland 55 soorten. Onder de 38 Friese soorten waren *C. demissa* en *C. serotina*, die tegenwoordig als ondersoorten van één soort worden opgevat (*C. oederi* subsp. *oedocarpa* respectievelijk *C. oederi* subsp. *oederi*). *Carex divisa* is de laatste jaren op zijn Friese vindplaatsen (de enige in Nederland) niet meer teruggevonden. Zowel van *C. appropinquata* als van *C. dioica* bestaat een nog te verifiëren recente opgave. Derhalve kent de huidige Friese *Carex*-flora met zekerheid 34 en mogelijk 36 soorten, waarvan één met twee ondersoorten.

Van de 21 minder zeldzame en algemene soorten³ komen er 20 ook min of meer algemeen voor in Friesland. *Carex remota* echter komt slechts in vijf atlasblokken voor: Mokkebank (15.24), Schiermonnikoog (2.36), Oosterwolde (11.48), Workum (10.54, 10.55). De eerste Friese vondst, op de Mokkebank in Gaasterland, dateert pas van 1959. De laatste vondsten, ten noorden van Oosterwolde⁴, zijn door Van der Ploeg en Van Dijk gedaan in 1981. Van ‘echte vooruitgang’³ is bij deze soort derhalve in Friesland nog maar mondjesmaat sprake.

Van de 18 zeldzame *Carex*-soorten en -ondersoorten die in de Atlas van de Nederlandse Flora⁵ als (vrij) zeldzaam te boek staan, zijn *C. sylvatica* en *C. vulpina* niet bekend uit Friesland. Van *C. caryophyllea* is één oncontroleerbare opgave bekend uit 1946 voor Terschelling.⁶

Carex appropinquata was tot 1989 nooit uit Friesland gemeld. P. A. Bakker meldt aan Van der Ploeg⁷, dat deze soort in 1989 ‘achter de Haule’, in de Hauler Polder,

in een *Calthion*-vegetatie is gevonden. Van der Ploeg kon er evenwel niet precies achterkomen waar de bedoelde plant gevonden was en of het inderdaad *C. appropinquata* betrof. Het zou de eerste vondst in Friesland betekenen. De locatie wordt dit voorjaar nader bekeken. De soort kan ook elders in Zuidoost-Friesland verwacht worden, in aansluiting bij het areaal in Drenthe.

Carex dioica kwam voorheen op een tweetal plaatsen voor in oostelijk Friesland: bij Drogeham (6.45) en Wijnjewoude (11.36).⁸ Van der Ploeg¹ sprak in 1977 al zijn zorg uit over de vraag of deze soort het in Friesland wel zou redden. De soort heeft het ook landelijk zeer moeilijk: de Atlas van de Nederlandse Flora⁸ geeft een achteruitgang aan van 48 atlasblokken vóór 1950 naar 17 sindsdien, maar de laatste 20 jaar is de plant niet waargenomen in verscheidene gebieden waar zij tussen 1950 en 1970 nog wel voorkwam.⁹ Vanaf 1970 is haar aanwezigheid nog maar voor vier vindplaatsen bevestigd. Drie daarvan liggen in Drenthe.¹⁰ De vierde melding is afkomstig van SBB-opzichter G. Schievink uit 1991 en betreft een blauwgrasland in Zuidoost-Friesland (11.36). Hier zouden 4 of 5 planten met mannelijke aartjes gevonden zijn, samen met *C. pulicaris* en *C. hostiana*. In 1992 werd het terrein bezocht door de vinder in gezelschap van onder meer E.J. Weeda, die toen de soort niet kon vinden. Ook in 1993 werd *C. dioica* niet teruggevonden. Het is mogelijk dat de soort niet elk jaar tot bloei komt. Het lijkt dan ook de moeite waard het betreffende terrein jaarlijks goed te inspecteren.

Carex elongata is nooit algemeen geweest in Friesland. Van der Ploeg¹ noemt de soort van slechts één vindplaats bij Oosterwolde. F. Rudolphy, met wie Van der Ploeg veel samen gebotaniseerd heeft, vond *C. elongata* in 1981 tussen Makkinga en Tronde, in een Elzen-Berkenbosje.⁴ H. Waltje vond de soort in 1991 in een nat bosje ten oosten van Beetsterzwaag (11.25). Bij een nadere inspectie in 1992 door K. Meijer en ondergetekende, samen met H. Waltje, bleek het te gaan om een rijke groeiplaats met meer dan vijftig pollen.

Carex pallescens werd in Friesland pas voor het eerst gevonden in 1971, en wel door F. Rudolphy bij Mildam (16.14). De soort heeft het daar niet uitgehouden. In 1985 werd de soort andermaal gevonden¹¹, nu in een fraai heischraal grasland te Rotstergaast (16.13). De soort komt hier nog steeds voor. In een min of meer vergelijkbaar terrein in de Twijzeler Mieden (6.45) werd *C. pallescens* gevonden in 1987 (6.45). Binnen hetzelfde atlasblok werd de soort in datzelfde jaar door E.J. Lammerts nog op een tweede locatie gevonden.

Carex pulicaris was vóór 1950 bekend uit 9 atlasblokken, na 1950 uit slechts 7.¹² Bij vergelijking van het voorkomen voor en na 1950 zien we voor drie blokken overlapping. Weeda¹³ geeft evenwel 10 vondsten sinds 1975 aan. De momenteel zuidelijkste vindplaats betreft hetzelfde terrein in Rotstergaast, waarvan ook *C. pallescens* bekend is (16.13). *Carex pulicaris* staat hier in een blauwgrasland(-restant), samen met onder andere *C. tumidicarpa* en *C. × fulva*. De soort is hier bekend sinds het begin van de jaren tachtig. Ook in de Twijzeler Mieden, waar eveneens *C. pallescens* gevonden is, komt *C. pulicaris* nog steeds voor. Weeda¹³ trof de soort in 1984 op Ameland (1.48) aan, waar deze groeiplaats in 1982 ontdekt was door F.J. van Zadelhoff.¹⁴ Tijdens de FLORON-inventarisaties op dit eiland¹⁵ in 1990 werd *C. pulicaris* niet gevonden.

In vergelijking met het landelijk verspreidingsbeeld is *C. vesicaria* een zeldzame verschijning in Friesland. Van der Ploeg¹ en de Atlas van de Nederlandse Flora¹⁶ geven voor slechts 8 atlasblokken recent voorkomen van deze soort aan. In 1989 kwam daar de groeiplaats op de Kooiwaard (10.44) bij, gevonden door K. Meijer en de auteur, terwijl H. Jager deze soort in 1992 wist te vinden in de Rypstjerkster Polder (6.42).

Carex diandra is op diverse plaatsen in Friesland nog aanwezig. Op de Makkumer Zuidwaard komt deze soort veelvuldig voor in de vorm die in dichte pollen groeit en waarbij de halmen ruw en scherp driekantig zijn.

De andere acht (vrij) zeldzame *Carex*-taxa komen in Friesland vrij frequent voor.

In het eerste deel van de Atlas van de Nederlandse Flora¹⁷ worden 19 soorten genoemd die zeer zeldzaam in ons land voorkomen of zijn uitgestorven. Van deze soorten zijn er vier hier relevant. Een vijfde soort, *C. divulsa*, werd in 1991 door H. Waltje veelvuldig aangetroffen in een kwekerij bij de Folgeren, Drachten (11.15).

Carex buxbaumii wordt in de Atlas van de Nederlandse Flora¹⁸ vermeld van één atlasblok (11.36) in Friesland. Dit betreft de oudst bekende Friese vindplaats, in het Wijnjeterper Skar, waar de soort in 1966 werd gevonden door F. Rudolphy en F. Coehoom.¹⁹ In 1981 werd een tweede groeiplaats van *C. buxbaumii* ontdekt²⁰, in blauwgrasland in het Unlân fan Jelsma (11.23). W. Altenburg en E. Wymenga²¹ vonden de soort op een tweetal locaties bij Beetsterzwaag (11.34 en 11.35), zodat *C. buxbaumii* momenteel uit Friesland van vier groeiplaatsen bekend is. De vier locaties zijn alle gesitueerd in het stroomdal van het riviertje de Boorn. De voorspelling van Altenburg en Wymenga²¹, dat nader onderzoek de soort ook wel eens in de beekdalen van Tjonger en Linde aan het licht zou kunnen brengen, is interessant, maar tot nog toe niet bewaarheid.

Carex hartmanii is zo nauw verwant aan *C. buxbaumii*, dat men aanvankelijk meende dat *C. buxbaumii* op Terschelling groeide in een duinvallei aan het begin van de Boschplaat. Pas in 1966 onderkende J.H. Kern²² het materiaal van Terschelling als behorende tot de uit ons land niet bekende *C. hartmanii*. In de jaren zeventig werd sterke achteruitgang geconstateerd.²³ Tijdens inventarisaties van de K.N.B.V. (1992) en van FLORON (1993) blijkt de soort er evenwel massaal in bloei en vrucht te staan. Zij komt voor in een vegetatietype met *Calamagrostis epigejos* en *Ophioglossum vulgatum*.²⁴ Vanwege de dominante aanwezigheid van *Carex hartmanii* stellen Westhoff en Ketner voor dit syntaxon te noemen Ophioglosso-Calamagrostietum caricetosum hartmanii, analoog aan het Cirsio-Molinietum caricetosum buxbaumii. Het Ophioglosso-Calamagrostietum komt elders in het Waddengebied niet zeldzaam voor, maar dan zonder *C. hartmanii*. Door P. Heukels²⁵ wordt verspreiding van deze soort door trekvogels geopperd. Het is dan echter merkwaardig dat *C. hartmanii* wèl de sprong vanuit noordoostelijker streken²⁶ naar Terschelling heeft kunnen maken, maar zich vanuit haar enige Terschellinger lokatie niet naar andere plekken in het Nederlandse Waddengebied heeft verspreid. Opvallend is trouwens het relatief grote aantal bijzondere soorten, dat in de jaren vijftig en zestig op Terschelling is gevonden: *C. hartmanii* in 1950, *Erica scoparia* in 1952, *E. ciliaris* in 1955, *E. cinerea* in 1960, *Hieracium peleterianum* in 1968, *Moneses uniflora* in 1969. De drie *Erica*-soorten worden beschouwd als 'legeradventieven' uit Frankrijk.²⁷ *Carex hartmanii* daaren-

tegen komt in het grootste deel van Frankrijk niet voor. Westhoff en Ketner²⁴ stellen: "Opzettelijke aanplant door de mens is wel zeer onwaarschijnlijk." Het blijft voorlopig en misschien wel altijd een mysterie.

Van der Ploeg²⁸ viel de eer te beurt in 1949 *C. punctata* te ontdekken op Schiermonnikoog, al werd de plant pas enkele jaren nadien door Th.J. Reichgelt als zodanig herkend. De soort staat er nog steeds. Weeda²⁹ spreekt het vermoeden uit, dat een vermelding van Terschelling uit 1955 in de 'grijze literatuur' berust op verwarring met *C. distans*. Wel is de soort nadien gevonden op Texel³⁰, zodat men ook op de andere Waddeneilanden naar deze fraaie *Carex* kan uitkijken.

In juni 1960 vond Van der Ploeg, in gezelschap van M. Baaijens en K. Boelens, op de Makkumer Noordwaard *C. divisa*, een soort die niet eerder uit ons land bekend was.³¹ Groeide de soort in 1960 over enkele vierkante meters verspreid, in 1977 heeft de soort zich verder uitgebreid¹ en komt dan tevens voor op de Makkumer Zuidwaard, waar de soort in 1970 door Van der Ploeg werd gevonden.³¹ Ondanks herhaald zoeken is de soort evenwel de laatste jaren niet meer aangetroffen, noch op de Noord- noch op de Zuidwaard.⁹ In 1960 was zij gevonden "tussen licht riet met diverse andere *Carices*, waaronder vooral *C. otrubae*" (= *C. cuprina*).³¹ Tijdens de FLORON-excursie eind juni 1993 naar het Noordfranse Ambletouse vond de auteur *C. divisa* op een zandige kwelder met onder andere *C. distans*, *Juncus gerardi* en *Oenanthe lachenalii*. Nu het 'zoekbeeld' bekend is wordt de uitdaging des te groter om in juni 1994 andermaal de Makkumer Noord- en Zuidwaard met een bezoek te vereren, om te trachten daar de soort terug te vinden. Ook moet het niet uitgesloten worden dat de soort op andere Friese waarden eens zal worden aangetroffen.

Carex-hybriden in Friesland

Van der Ploeg¹ noemt voor Friesland 13 *Carex*-hybriden:

<i>Carex</i> × <i>beckmanniana</i>	(<i>C. riparia</i> × <i>C. rostrata</i>)
<i>C.</i> × <i>elytroides</i>	(<i>C. acuta</i> × <i>C. nigra</i>)
<i>C.</i> × <i>evoluta</i>	(<i>C. lasiocarpa</i> × <i>C. riparia</i>)
<i>C.</i> × <i>fulva</i>	(<i>C. hostiana</i> × <i>C. oederi</i> subsp. <i>oedocarpa</i>)
<i>C.</i> × <i>involuta</i>	(<i>C. rostrata</i> × <i>C. vesicaria</i>)
<i>C.</i> × <i>justi-schmidtii</i>	(<i>C. pseudocyperus</i> × <i>C. rostrata</i>)
<i>C.</i> × <i>kneuckeriana</i>	(<i>C. cuprina</i> × <i>C. remota</i>)
<i>C.</i> × <i>prolixa</i>	(<i>C. acuta</i> × <i>C. elata</i>)
<i>C.</i> × <i>timmiana</i>	(<i>C. nigra</i> × <i>C. trinervis</i>)
<i>C.</i> × <i>turfosa</i>	(<i>C. elata</i> × <i>C. nigra</i>)
<i>C.</i> <i>acuta</i> × <i>C. trinervis</i>	
<i>C.</i> <i>cuprina</i> × <i>C. paniculata</i>	
<i>C.</i> <i>oederi</i> subsp. <i>oederi</i> × subsp. <i>oedocarpa</i>	

Sindsdien is aan deze lijst toegevoegd *C. × bakkerana*, de hybride van *C. acutiformis* en *C. rostrata*.³³ Dit betreft een niet eerder beschreven hybride, gevonden in enkele moerasbosjes ten westen van Heerenveen.

In 1988 vond G. Papenburg in de Twijzeler Mieden een *Carex*, die zijns inziens het midden hield tussen *C. panicea* en *C. flacca*, twee soorten die beide in het gebied voorkomen. A. Corporaal en D.T.E. van der Ploeg³⁴ waren dezelfde mening toegedaan en concludeerden, dat het hier gaat om de hybride van beide genoemde soorten: *C. × fontis-sancti*. Deze hybride is nieuw voor Nederland.

Slotopmerkingen

De afgelopen decennia hebben een aantal verrassingen opgeleverd op het gebied van de *Carices*. *Carex buxbaumii*, *C. divisa*, *C. hartmanii* en *C. punctata* kunnen we tot onze inheemse flora rekenen, al is *C. divisa*, naar het lijkt, alweer verdwenen. Het is stellig de moeite waard andermaal de Friese waarden onder de loupe te nemen. Mogelijk komt *C. divisa* weer tevoorschijn. Ook de in dichte pollende groeiende vorm van *C. diandra* op de Makkumer Zuidwaard verdient nadere aandacht.

Op de Waddeneilanden blijft het interessant om uit te kijken naar nieuwe groeiplaatsen van *C. punctata* en *C. hartmanii*. In de stroomdalen van Tjonger en Linde komt mogelijk *C. buxbaumii* boven water. In Zuidoost-Friesland kan worden uitgekeken naar *C. appropinquata*. Mogelijk wordt in blauwgrasland(-restanten) ook *C. dioica* teruggevonden.

De afgelopen decennia is in Friesland met name door Van der Ploeg en Rudolphy ook veel gelet op *Carex*-hybriden. Steeds weer bleek dat op dit terrein veel te ontdekken valt. De hybride van *C. cuprina* × *C. paniculata* aan de Friese westkust, vrij algemeen (alweer) op de waarden, is verder uit ons land (nog) niet bekend.

Ook de hybride van *C. panicea* × *C. flacca*, *C. × fontis-sancti*, verdient de nodige aandacht. Op plaatsen waar beide oudersoorten samen voorkomen, bijvoorbeeld ook weer op de Friese waarden, kan men mogelijk met succes uitkijken naar deze zeer zeldzame hybride.

Onder het motto "‘t Is mei sizzen net to dwaen" willen de Friese FLORON-medewerkers in 1994 extra aandacht besteden aan *Carices* en *Carex*-hybriden. U hoort nog van ons.

1. D.T.E. van der Ploeg, 1977. Atlas van de floara fan Fryslân. Leeuwarden.
2. R. van der Meijden, 1990. Heukels' Flora van Nederland, ed. 21. Groningen.
3. R. van der Meijden, C.L. Plate & E.J. Weeda, 1989. Atlas van de Nederlandse Flora 3. Leiden.
4. J. Mennema en W.J. Holverda, 1982. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland, hoofdzakelijk in 1981. *Gorteria* 6: 123–141.
5. J. Mennema, A.J. Quené-Boterbrood & C.L. Plate (red.), 1985. Atlas van de Nederlandse Flora 2. Utrecht.
6. IVON-streepijst voor G5.62.24 van V. Westhoff.
7. D.T.E. van der Ploeg, 1990. Plantefynsten yn Fryslân 14. *Vanellus* 43: 157–159.
8. F. Adema, 1985. *Carex dioica* L. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boterbrood & C.L. Plate (red.), Atlas van de Nederlandse Flora 2: 99. Utrecht. — Op dit kaartje staat *Carex dioica* ook aangegeven voor atlasblok 16.32 (bij Scherpenzeel, Fr., wellicht in de Rottige Meenthe?). De bron van deze vermelding hebben wij niet kunnen achterhalen; Van der Ploeg (noot 1) geeft geen vindplaats in deze omgeving aan.
9. E.J. Weeda, 1994 (ter perse). Nederlandse Oecologische Flora 5. Amsterdam.
10. O. de Bruijn, 1977. De Zeggen in het stroomgebied van de Drentsche A, 2: *Carex*-flora. Doct. verslag, Lab. v. Plantenoec., Haren.

11. J. Koopman, 1986. *Carex pallescens* L. opnieuw in Friesland gevonden. *Gorteria* 13: 46–47.
12. F. Adema, 1985. *Carex pulicaris* L. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), *Atlas van de Nederlandse Flora* 2: 103. Utrecht.
13. E.J. Weeda, 1989. Vlozegge (*Carex pulicaris* L.) in Nederlandse duingebieden. *Gorteria* 6: 159–177.
14. W.J. Holverda, J. Mennema, R. van der Meijden, R.S.J. Smits & E.J. Weeda, 1986. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland in 1984. *Gorteria* 13: 51–65.
15. J. Koopman, K. Meijer & W. Stouthamer, 1992. *Flora van Ameland*. FFF-rapport.
16. A.J. Quené-Boterenbrood, 1985. *Carex vesicaria* L. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), *Atlas van de Nederlandse Flora* 2: 105. Utrecht.
17. J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), 1980. *Atlas van de Nederlandse Flora* 1. Amsterdam.
18. A.J. Quené-Boterenbrood, 1980. *Carex buxbaumii* Wahlenb. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), *Atlas van de Nederlandse Flora* 1: 70. Amsterdam.
19. S.J. van Ooststroom & J. Mennema, 1967. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland, hoofdzakelijk in 1966. *Gorteria* 3: 133–147.
20. R. van der Meijden & W.J. Holverda, 1987. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in 1985 en 1986. *Gorteria* 13: 221–242. — Het voor de Dulf vermelde atlasblok (11.23) is foutief en betreft de tweede groeiplaats, in het Unlân fan Jelsma; de Dulf ligt in 11.34.
21. W. Altenburg & E. Wymenga, 1988. Nieuwe vondsten van *Carex buxbaumii* Wahlenb. in Nederland. *Gorteria* 14: 27–28.
22. J.H. Kern, 1967. *Carex hartmanii* Caj. in Nederland. *Gorteria* 3: 93–96.
23. K. V. Sýkora, 1978. De achteruitgang van de Schellingerzegge (*Carex hartmanii*). *De Levende Natuur* 81: 92–95.
24. V. Westhoff & P. Ketner, 1967. Milieu en vegetatie van *Carex hartmanii* Caj. op Terschelling, in het kader van een oecologische vergelijking tussen deze soort en *Carex buxbaumii* Wahlenb. *Gorteria* 3: 119–126.
25. P. Heukels, 1980. *Carex hartmanni* Caj. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), *Atlas van de Nederlandse Flora* 1: 73. Amsterdam.
26. Vergelijk de areaalkaart van E. Hultén & Th. Fries, 1986. *Atlas of North European vascular plants* 1. Königstein.
27. V. Westhoff, P.A. Bakker, C.G. van Leeuwen & E.E. van der Voo, 1970. *Wilde Planten* 1. Amsterdam.
28. D.T.E. van der Ploeg, 1953. *Plantennotities*. Nije of besûndere plantesoarten en -foarmen yn Fryslân yn 153. *Vanellus* 6: 182–186.
29. E.J. Weeda, 1980. *Carex punctata* Gaud. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), *Atlas van de Nederlandse Flora* 1: 77. Amsterdam.
30. E.J. Weeda, 1983. Stippelzegge (*Carex punctata* Gaudin) in Nederland en Noordwest-Duitsland. *Natuurh. Maandbl.* 72: 184–194.
E.J. Weeda, 1986. Die Punktierter Segge *Carex punctata* Gaudin auf Langeoog wieder aufgefunden. *Drosera* 86: 47–56.
31. D.T.E. van der Ploeg, 1961. *Carex divisa* Huds. en enige opmerkingen over de waarden langs de Friese IJsselmeer kust. *Corr.bl. Rijksherb.* 18: 192–195.
32. S.J. van Ooststroom & J. Mennema, 1971. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland, hoofdzakelijk in 1970. *Gorteria* 5: 269–280.
33. D.T.E. van der Ploeg & F. Rudolphy, 1981. *Carex* × *bakkerana* (= *Carex acutiformis* Ehrh. × *C. rostrata* Stokes) nieuw voor de wetenschap. *Gorteria* 10: 173–179.
34. D.T.E. van der Ploeg, 1989. *Plantefynsten yn Fryslân* 12. *Vanellus* 42: 6–9.